

Üna dumanda dal temp

Las bes-chas rapazas grandas sun da retuorn in Engiadina: üna trapla fotografica ho fat in avrigl ün purtret d'ün luf tscharver ed in meg s'ho chatto stizis d'ün uors – tuots duos in Engiadina Bassa. Eir singuls lufs sun in gir in Engiadina, quels nu s'haun però auncha multiplichos illa valleda otalpina al cunfin dal chantun. Ma in avegnir as ho eir da fer quint cun tröps da lufs i'ls contuorns engiadinais.

MARTIN CAMICHEL/FMR

Dal 2011 s'ho furmo ün pèrin da lufs al Calanda chi s'ho alura multiplicho ün an pü tard. Que's trattaiva dal prüm tröp da lufs in Svizra daspö 150 ans. Ils lufs dal Calanda scu eir ils lufs in Surselva daun adüna darcho da discuerer, da lufs in Engiadina as oda però relativmaing poch. «Illa regiun dal Pass dal Fuorn es pü u main daspö ses ans d'intuorn ün luf. Ma que nun ho auncha më do üna furmazion d'ün tröp, adonta chi sun stos ulteriurs singuls lufs in Engiadina», declera *Arno Puorger*, collavuratur scientific per bes-chas rapazas grandas tar l'Uffizi da chatscha e pescha chantunel.

Püs lufs in gir

«Id es clerischem, cha sun püs lufs in Engiadina. Ma l'Engiadina es auncha ün pò inavous cun la colonisaziun dal luf in conguel cun otras regiuns dal chantun», disch *Arno Puorger*. Uschè s'ho vis ün luf illa regiun da la Plaiv, intuorn il Parc Naziunel, scu eir a Segl. In Engiadina Bassa ho que l'an passo eir do s-charps da lufs. Tenor *Arno Puorger* nu vain neir scuviert mincha luf chi'd es in Engiadina. Uschè ho be güst d'incuort s-charpo ün luf üna bescha ad Ardez – quel luf nu d'eira però gnüvis ouravaunt. Que saja tipic per la bescha rapaza granda da fer grandas distanzas, uschè il collavuratur scientific. «Que po esser ch'el passa be tres l'Engiadina u ch'el resta per ün pèr eivnas». L'Engiadina es tenor *Arno Puorger* tuottüna eir ün lö attractiv pels lufs, que nun es dimena ün motiv ch'el nu s'ho auncha coloniso cò.

D'inoonder derivan ils lufs?

Il luf nu riva scu l'uors dal Trentino, tenor *Arno Puorger* arrivà'l pütost dal vest u dal nord. Uschè as tratta que tal luf sül Pass dal Fuorn d'üna figlia dal tröp dal Calanda. Que s'ho pudieu sclerir a maun da la genetica. *Arno Puorger* declera: «Il pü grand squitsch vain dal Grischun Central, da la Surselva, dal Vallais e dal Tessin.»

Dal 2020 d'eira ün luf in gir i'ls contuorns da Puntraschna. A maun d'üna analisa dals excremains s'ho pudieu sclerir la genetica – il

Üna trapla fotografica dal Parc Naziunel Svizzer vaiva scuviert quist luf dal 2019.

FOTO MAD

luf d'eira d'üna populaziun dal Balcan. «Quel d'eira gnüvis ün pèr tschient kilometers fin in Engiadina. Que vuol dir ch'els paun propi gnir da dapertuot», disch *Arno Puorger*.

D'ün ulteriur luf, chi sto uossa i'l Partenz, s'ho eir pudieu sclerir la genetica e quel deriva oriundamaing da la Germania dal Nord. «Que nu's po dir chi vegnan be d'üna vart, ma la granda part riva dal vest u nordvest».

Pochs lufs residents

Causa cha l'Engiadina nun ho auncha bgers lufs residents – fin uossa as ho cugnuschentscha d'ün luf chi viva sül Pass dal Fuorn – nun ho que auncha do grands disgusts in connex cun la bescha rapaza granda. «Ma forsa già prosma sted as fuormaro ün tröp ed alura daro que ils listess conflicts scu sülla Surselva ed in otras regiuns, inua cha lufs s'haun multiplichos», disch *Arno Puorger*.

Tenor il collavuratur scientific nun ho il luf temma da l'umaun, ma el svia bainschi oura ed ho respet da l'umaun. «Scha's vezza ün luf – que po esser eir sün cuorta distanza – es que da rester calm. Pelplü vaune alura eir davent. Scha

na, as dess as der da badair, per exaimpel cun splatter i'ls mauns.»

Annunzcher a l'uffizi

Scha's vezza ün luf, alura es l'Uffizi da chatscha e pescha fich cuntaint, scha's annunzcha que tal guardgia chatscha respunsabel. Impü as po visiter la pagina d'interent da l'uffizi, inua cha's chatta üna carta interactiva cun tuot las scuviertas da bes-chas rapazas grandas sül territori grischun. Sün quista charta as vezza cha'l luf es intaunt in gir traunter il Calanda in direziun Surselva, Grischun Central ed in direziun Tessin, dimena in quasi tuot il Grischun. Be l'Engiadina nun ho auncha uschè bgers scuviertas dal luf cu otras regiuns in Grischun. Ma scu cha *Arno Puorger* ho manzono «que es be üna dumanda dal temp».

Via quist code as po visiter la charta interactiva cun tuot las scuviertas da bes-chas rapazas grandas sül territori grischun.

VAL MÜSTAIR

L'exposiziun d'art «last exit eden».

FOTO MAD

Terz ed ultim «last exit eden»

Dals 3 da gün fin als 22 d'october 2022 ha lö a Sta. Maria in Val Müstair l'exposiziun d'art «last exit eden». Quai scriva l'organisatura «Art Val Müstair» in üna comunicaziun a las medias. Sco ch'ella scriva plünavant as tratta da la terz'ed ultima ediziun.

Sco fingià d'ürant las ultimas ediziuns da «last exit eden» vegnan muossadas eir ingon darcho in differents lös a Sta. Maria ouvras d'artistas e d'artists svizzers chi sun stats ün temp plü lung in Val Müstair obain chi vivan là. In lur art reflectan ellas ed els l'idea fundamentala dal Parc da natüra Biosfera Val Müstair e dal Reservat Engiadina-Val Müstair da l'UNESCO. (cdm/fmr)

Ulteriuras infuormaziuns davart il program detaglià da l'exposiziun «last exit eden» as chatta aint la rait suot: artvm.ch

MÜSTAIR

Las muongias da la clostra a Müstair han vendü diversas erbas e plantas da lur üert.

FOTO ANDRI NETZER

Vendü plantinas da la clostra

In marcurdi, ils 1. da gün 2022 ha gnü lö davant la butia da la clostra a Müstair ün marchà da plantinas. Las muongias da la clostra San Jon han vendü d'ürant il di diversas plantinas, erbas e fluors. Tuot las plantas vendidas d'eiran gnüdas cultivadas aint il üert da la clostra. (fmr/an)

La Chalavaina es darcheu averta

D'ürant quatter mais d'eira serrà l'Hotel Chasa Chalavaina a Müstair. Il motiv d'eiran renovaziuns a l'intern. D'ürant quellas renovaziuns esa impustüt gnü miss pais da mantgnair la substanza istorica. Uossa driva el darcheu sias portas.

ANDRI NETZER/FMR

Daspö bundant 770 ons sta l'Hotel Chasa Chalavaina – dal rest il plü vegl hotel da la Svizra – in Plaz Grond a Müstair in posiziun prominenta güst in fatscha da la clostra San Jon. Davo 50 ons vaiva tscherchà l'on passà il proprietari ed anteriur osp. *Jon Baptista Fasser* (81) ad üna successura o ad ün successur. Per cumprar l'hotel s'han in seguit miss insembel ils respunsabels dal Patrimoni cultural mundial da l'UNESCO Clostra San Jon e fundà la Fundaziun Chasa Chalavaina (La FMR vaiva rapportà). D'ürant ils ultims quatter mais d'eira l'hotel serrà per far renovaziuns a l'intern. Uossa driva el darcheu.

Mantgnair il caracter da la chasa

Ün dals böts da la Fundaziun Chasa Chalavaina es tanter oter da mantgnair il caracter original da l'hotel. Perquai sun gnüdas fattas be ligeras renovaziuns a l'intern – uschè sun per exaimpel gnüts glimats giò illas stanzas ed illas stüvas da lain ils fuonds e las intabladüras, i'ls pier-tans es per part gnüda rendüda visibla la rebocadüra istorica ed üna o tschella parraid ha surgni üna nouva liadüra cun chaltschina fatta svesa. Fin a pacas excepciuns sun eir tuot las stanzas adüna

amo drizzadas aint culla veglia mobiglia. Minchüna da quellas 18 stanzas es ün unicum, ha seis agen caracter e perfin seis agen nom – uschè stan scrit vi da las portas noms sco «La stanza dal preir», «L'ab-dessa» o «Il butschin da diogenes».

Manà las lavurs da renovaziun ha *Uli Veith*, il mainagestiu da l'hotel: «Nus nu vain toc aint la substanza istorica da la

chasa. Tuot quai chi'd es gnü fabrichà aint implü es mobil ed as lascha darcheu allontanar sainza problems.»

S-chaffir ün fil cotschen

El es impustüt fich cuntaint ch'el ha pudü realisar in l'Hotel Chasa Chalavaina eir sias aignas ideas: «Minchün ha seis gust, ma eu craj cha nus hajan pudü

s-chaffir ün fil cotschen chi's tira tras la chasa.» Il nouv uster da la Chalavaina nun es però hotelier. Inès es *Uli Veith* econom ed oriund dal Vnuost. D'ürant bod desch ons es el stat president cumünal da Mals – il grond cumün politic dadour il cunfin da Müstair. Daspö il 2015 es el mainagestiu da la Fundaziun Pro Clostra Son Jon. «Eu n'ha fingià badà sco

president cumünal ch'eu lavur gugent cun umans, perquai m'haja tantà da surtour eir quista sfida», disch *Uli Veith* ed agiundscha cha l'Hotel Chasa Chalavaina til haja adüna fingià fascinà. Sco hotelier metta el impüstüt pais a la dürabilità e prodots regiunals. Uschè as chatta in l'intern per exaimpel tapets fats da la Tessanda a Sta. Maria e savun da Soglio, i'l restaurant vegnan servits vins da la Val Poschiavo e charn da la Val Müstair.

Ils prossems ons saran üna sfida

Sco cha *Uli Veith* disch plünavant, dess l'Hotel Chasa Chalavaina attrar impustüt giasts chi tscherchan la quietezza e chi predschan il stil da la chasa. El agiundscha: «L'hotel es però eir adattà per sportistas e sportists chi vegnan in Val Müstair – saja d'instà per ir cul velo o d'inviern per ir culs skis.» Ch'ültra da quai possan els uossa eir spordscher allugi a las scienziadas e scenziats chi vegnan illa clostra San Jon per far dietas. Ellas ed els han stuvü infin uossa adüna gnir sparpagiat in hotels in tuot la val.

Eir scha's prossems ons saran tenor *Uli Veith* üna sfida per la gestiun, guarda il cumanzamaint fingià oura bain: «Vi per l'eivna esa intant amo quiet, ma las fins d'eivnas da las prosmas quatter eivnas eschna cumplettaing occupats.»

Davo quatter mais da discreta renovaziun as preschainta l'Hotel Chasa Chalavaina sco avant la vendita.

FOTOS ANDRI NETZER